Jan Czajkowski

Varför är Putin rädd för NATO?

Denna artikel är hämtad från Ukraina-solidaritets Facebook-sida. Här har den kompletterats med noter med kommentarer, länkar m m. Dessutom har ytterligare lästips tillagts allra sist. *Martin F.*

Du har nog hört att det finns en del som pratar om ”NATO:s inringning av Ryssland” som en drivkraft till Rysslands krig mot Ukraina?

Då kanske du också har hört historien om hur USA:s utrikesminister James Baker vid samtal med Sovjetunionens ledare Gorbatjov i februari 1990 ska ha lovat att NATO inte skulle utvidgas ”en tum” österut?

Putin har sedan 2007 hävdat att USA och NATO bröt detta heliga löfte i och med att de östeuropeiska länderna från och med 1999 blev medlemmar i NATO:

1999: Tjeckien, Ungern och Polen.
2004: Bulgarien, Estland, Lettland, Litauen, Rumänien, Slovakien och Slovenien.

Detta upprepas fortfarande av den del av den europeiska ”vänstern” som fortfarande vägrar ta ställning för att stödja Ukraina i kriget. Man menar att NATO är medskyldigt till kriget eftersom man fortsatt att ”inringa” Ryssland i och med NATO:s utvidgning, och därmed mer eller mindre tvingat Putin att reagera genom att angripa Ukraina.

Bakers ”löfte”

Låt oss dröja ett ögonblick vid Bakers och Gorbatjovs möte. Vad är fakta?

Baker och Gorbatjov diskuterade frågan om Tysklands återförening, och det var endast detta som man avtalade om – att tillsammans godkänna Tysklands återförening och det enade Tysklands fortsatta medlemskap i NATO.

I diskussionen med Gorbatjov nämnde Baker som en idé att NATO skulle kunna förbinda sig att inte släppa in de östeuropeiska länderna (som vid tillfället fortfarande var medlemmar i Warszawapakten) i NATO. Men detta var inget som över huvud taget fanns på agendan vid detta tillfälle. Dessutom var Bakers chef, president Bush, bestämd motståndare till att USA skulle göra några sådana utfästelser. [1]

Bakers ”löfte” var alltså bara ett resonemang i en diskussion som aldrig resulterade i något som helst avtal. [2]

---

[1] Det finns mycket skrivet om detta, inklusive av huvudpersonerna själva, se Michail Gorbatjov och James Baker om Natos utvidgning. En läsvärd artikel (från *Le Monde*) är Gary Dagorn, Natos utvidgning i Östeuropa – så gick den till. För den som verkligen vill tränga in på djupet i denna historia rekommenderas M E Sarottes bok *Not One Inch: America, Russia and the Making of Post-Cold War Stalemate*, 576 sid (2021); ett kort utdrag finns på marxistarkivet, se: Gorbatjov: ”Nato-utvidgningen diskuterades inte”. För en recension av Sarottes arbete, se Fred Kaplan, ”En bro för mycket” – NATO efter muren

[2] Själva tanken att man kan betrakta uttalanden som framförts under muntliga förhandlingar som om de vore bindande avtal är absurd. Sådana avtal kan endast upprättas genom att man kommer överens om detta, formulerar det skriftligt varefter båda sidor får godkänna och underteckna den exakta ordalydelsen i avtalet. Att sluta ett sådant avtal kom inte ens på tal under förhandlingarna. Att det är orimligt att betrakta muntliga uttalanden som bindande borde lätt inses. Sådana utfästelser kan givetvis upprätthållas ändå om båda sidors regeringar är överens om detta, vilket inte var fallet här (president Bush var t o m kritisk mot Baker på denna punkt). Men utan ett riktigt avtal, finns det t ex inget som binder upp en ny regering efter ett regeringsbyte. Det är därför som det krävs genomarbetade avtal som godkänts av de ingående parterna.

Budapestavtalet

Det är löjeväckande att Putins försvarare, samtidigt som man upphöjer Bakers ord till ett heligt löfte, aldrig nämner Budapestavtalet som slöts 1994, där Ukraina gick med på att lämna över sina sovjetiska kärnvapen till Ryssland för destruktion.[3]

Att lämna ifrån sig kärnvapenarsenalen var inte något som den ukrainska ledningen gjorde lättvindigt. Även under Boris Jeltsins tid som rysk president fanns det starka krafter i Ryssland som motsatte sig Ukrainas självständighet. I januari 1992 ifrågasatte det ryska parlamentet det lagliga i att Krym hade överlämnats till Ukraina 1954. Och i juli 1993 antog samma parlament en resolution som slog fast att Sevastopol, bas för Svartahavsflottan på Krym, ingick i den ryska federationens territorium.

Det som till slut övertygade den ukrainska statsledningen att ändå gå med på Budapestavtalet, och därmed lämna ifrån sig sina kärnvapen, var att avtalet innebar att Ryssland, USA och Storbritannien förband sig att respektera och försvara Ukrainas territoriella integritet och politiska självständighet. De lovade samtidigt att inte använda militärt våld eller hota Ukraina.[4]

Inte heller nämner Putin språkrör på vänsterkanten vänskapsavtalet som slöts mellan Ryssland och Ukraina 1997 där man än en gång erkände varandras gränser och territoriella integritet och lovade att inte invadera varandra eller förklara krig.

Dessa bindande avtal som Putin valt att bryta mot undviker alltså denna ”vänster” helt att nämna.

Västmakternas svek

Märk väl att de garantier som USA och Storbritannien utlovade till Ukraina för den händelse Ryssland svek sina åtaganden visade sig vara av noll och intet värde när Ryssland annekterade Krym 2014.[5]

Om USA hade haft någon som helst avsikt att inleda en militär konflikt med Ryssland, då hade de alltså haft en fullt legitim ursäkt våren 2014. Men USA och Storbritannien fegade ur, precis som Putin förväntat sig. De enda motåtgärder som kom var att NATO införde sanktioner som vid denna tidpunkt var jämförelsevis tandlösa. Dessutom ökade det militära samarbetet med Ukraina, vilket trots den ganska blygsamma nivån visade sig ha en stor betydelse för Ukrainas försvarsförmåga vid inledningen av den fullskaliga invasionen den 24 februari 2022.

Men mot bakgrund av hur västmakterna svek Ukraina när det gällde löftena i Budapestavtalet, är det inte svårt att förstå att frågan om garantier för landets säkerhet är av en absolut central och livsnödvändig betydelse för Ukraina för att ett fredsavtal ska kunna komma till stånd. Det är därför frågan om medlemskap i NATO är av sådan betydelse för den ukrainska statsledningen.

NATO:s utvidgning österut

Redan i februari 1991 hade Polen, Tjeckoslovakien och Ungern bildat den så kallade Visegrádgruppen med syfte att gå med i NATO. Lech Wałęsa, som då var Polens president, sa till USA:s president Bill Clinton 1993: ”Efter decennier av sovjetiskt herravälde är vi alla

[3] Budapestuppgörelsen var ett verkligt avtal som hade godkänts och undertecknats av såväl Ukraina som Ryssland, Storbritannien och USA.
[4] Mer om Budapstavtalet, se Martin Fahlgren, Budapestuppgörelsen 1994 med bl a flera bokutdrag.
[5] Martin Fahlgren: Annekteringen av Krim och upproret i östra Ukraina 2014

rädda för Ryssland. Om Ryssland börjar föra en aggressiv utrikespolitik igen, så kommer den att riktas mot Ukraina och Polen."[6]

Václav Havel, som då var president i Tjeckoslovakien, förklarade för Clinton att hans land "levde i ett vakuum. Det är därför vi vill gå med i NATO."

Men det dröjde alltså flera år ytterligare innan länderna i Visegrádgruppen [1999] blev medlemmar i NATO.

Det är ganska förmätet att hävda att de östeuropeiska länderna gjorde fel när de sökte inträde i NATO. Händelseutvecklingen sedan dess kan väl sägas ha visat att deras oro var befogad.

Till skillnad från vad den ryssvänliga propagandan alltid hävdar, visade USA och NATO-länderna ingen större entusiasm för att utvidga NATO österut. Flera av ledarna i Väst oroade sig för att förhållandet till Ryssland skulle försämras i och med ett sådant inträde.

Men de östeuropeiska regeringarna framhärdade i att driva frågan. Polska representanter började tala om att de nog skulle bli tvungna att skaffa sig egna kärnvapen om de inte fick bli medlemmar i NATO.[7]

Ryssland under Boris Jeltsin var kritiskt till att länderna i Östeuropa sökte medlemskap i NATO. Men trots detta var förhållandet till NATO ganska gott. Ända sedan 1994 var Ryssland en av medlemmarna i Partnerskap för fred (PfP eller PFF), ett samarbetsorgan mellan NATO-länderna och andra europeiska länder som inte är fullvärdiga medlemmar. Först 2014, när ryska trupper annekterade Krym, suspenderades Ryssland från PfP.

Putins reaktioner

Men hur reagerade egentligen Ryssland när NATO:s utvidgning var ett faktum?

Det är intressant att påminna om vad Vladimir Putin själv under början av 2000-talet förklarat angående NATO-utvidgningen:

"Jag är fullt övertygad om att Ukraina inte kommer att låta bli att utöka samarbetet med Nato", sade Putin 2002. "Beslutet ankommer på Nato och Ukraina." [8]

I mars 2004 välkomnade Nato sju nya medlemmar i Östeuropa, den senaste betydande utvidgningen (efter detta tillfälle har bara Albanien, Nordmakedonien, Montenegro och nu även Finland och Sverige tillkommit).

Putin träffade Natos generalsekreterare strax efter att de nya medlemmarna accepterats. Protesterade han? Nej, han framhöll att "varje land har rätt att välja det alternativ det betraktar som mest effektivt för att trygga den egna säkerheten".[9]

Ett år senare uttalade sig den ryske utrikesministern Sergej Lavrov angående Ukrainas och Georgiens rätt att ansluta sig till NATO. I en intervju med den tyska affärstidningen *Handelsblatt* den 2 januari 2005 sa han: "Det är deras val. Vi respekterar varje stats rätt –

---

[6] Serhii Plohkys, *Det rysk-ukrainska kriget*, s 109

[7] När Sovjet 1991 bröt samman förklarade sig ett stort antal delrepubliker självständiga, däribland Ukraina, Baltikum och Georgien. De ryska försöken att med ekonomiska, politiska och även militära maktmedel hålla kvar dessa länder i sin inflytelsesfär skrämde upp östeuropéerna. Krigen i Tjetjenien är ett tidigt exempel på det sistnämnda.

Även Tjetjenien hade förklarat sig självständigt 1991, med det accepterade inte den ryska ledningen, och 1994 beordrade Jeltsin att separatisterna skulle slås ned. Detta ledde till ett krig, med stora ryska förluster, och 1997 gav Jeltsin upp och det slöts ett fredsfördrag. I slutet av 1999 började strider på nytt, men denna gång var det Putin som styrde och ställde och han tvekade inte att tillgripa en ytterst brutal krigföring för att besegra separatisterna. Han lyckades och Tjetjenien förlorade sin självständighet.

[8] Carl Mirra: Inte en tum, om det inte är från Lissabon till Vladivostok (citatet på 1:a sidan)

[9] Mirra, a.a.

inklusive våra grannars – att välja sina egna partners, att själva bestämma vilken organisation de vill ansluta sig till.” [10]

Putin börjar ändra sig

Det var först ett par år senare, från 2007, som Putin började upprepa vad James Baker sagt vid ett tillfälle 17 år tidigare. Samtidigt var bilden inte entydig.

I samband med Natos toppmöte i Bukarest 2008 förklarade Putin att Natos inbjudan till Ukraina och Georgien att ansöka om medlemskap i NATO utgjorde ett direkt hot mot Ryssland.[11]

I augusti samma år invaderade Ryssland Georgien för att ”skydda” pro-ryska separatister.

Men i en intervju med tysk TV strax därefter svarade Putin upprört på frågan om Krym nu stod näst på tur, att Ryssland erkände Ukrainas gränser utan undantag, och att det var oförskämt att antyda något annat.[12]

2009 upprättades det gemensamma rådet mellan Ryssland och NATO (RNC). Den ryske utrikesministern Sergej Lavrov framhöll ”vikten av att bygga förtroende” och ”återuppta det militära samarbetet” med NATO. Ryssland samarbetade också med NATO kring deras operationer i Afghanistan, bland annat genom att tillåta transporter av materiel och trupper genom Ryssland.

Putin förklarade att trots dispyterna kring Georgien och Ukraina så kunde Ryssland och NATO fortsätta att samarbeta, vilket senare konkretiserades i flera gemensamma militär-övningar. Så sent som efter en sådan övning 2013 talade en rysk general om ”ett mycket starkt” och ”pålitligt förhållande” till NATO. [13]

Om man letar efter tendenser till att NATO skulle ha ökat pressen på Ryssland så är det svårt att se några avgörande förändringar.

Fram till 2014 var NATO noga med att inte utmana Ryssland genom åtgärder som skulle kunna uppfattas som hotfulla. Exempelvis har USA och NATO fortfarande inga kärnvapen baserade i de länder i östra Europa som gått med i NATO efter Sovjetunionens upplösning. Först efter den ryska annekteringen av Krym 2014 har NATO-soldater från andra länder börjat öva i Polen och de baltiska länderna.

Vad Putin fruktar

Nej, det som Putin uppfattar som hotfullt är snarare de folkliga demokratirevolter som brukar kallas ”färgrevolutionerna” – i Georgien, Kirgizistan, Armenien – och Ukraina, där den orangea revolutionen 2004 föddes som en protest mot valfusket till förmån för den ryss-vänliga Janukovitj. [14]

I samma ljus kan man ju även betrakta ”snörevolutionen”, alltså demokratiprotesterna i Ryssland mot Putins valfusk som ägde rum 2011-2013, Euromajdan i Ukraina 2013-2014,[15] protesterna mot Lukasjenkos valfusk i Belarus 2020-2021.[16]

---

[10] Paul Schäfer: Myter och fakta om kriget i Ukraina, s 6.
[11] Mirra a.a., s 4.
[12] Se: https://www.rferl.org/a/vladimir-putin-defends-ukraine-borders/26942991.html som även innehåller ett videoklipp från tysk TV.
[13] Mirra a.a., s 8
[14] Den som vill veta mer om detta, kan ta del av svenska Wikipedia-artikeln Orangea revolutionen.
[15] Se Peter Johnsson: Majdanupproret 2013-14
[16] Se (svenska Wikipedia); Presidentvalet i Belarus 2020

Och man kan faktiskt även se paralleller till antikorruptionsprotesterna i Ukraina sommaren 2025.

För vad Putin uppenbarligen fruktar är de demokratiska exemplen i det ryska närområdet, den folkliga kampen mot korrumperade och auktoritära regimer. Sådant inspirerar även folk i Ryssland till att höja sina röster.

Detta var förmodligen också en viktig drivkraft till att Putin med tiden alltmer valt att knyta an till de högerextrema och imperialistiska idéer, och de nationalistiska myter, som nu blivit centrala för den ryska ledningen. Fantomsmärtorna efter det sönderfallna ryska imperiet plågar de ryska extremnationalisterna. Putin ser Sovjetunionens sammanbrott som en förödmjukelse och han har betecknat den som ”den största geopolitiska katastrofen under detta århundrade”. [17]

Putins dröm att gå till historien som den som återupprättar det ryska imperiet och hans besatthet vid att återta Ukraina har allt tydligare blivit officiell rysk politik.[18]

Man kan fråga sig om Putin verkligen fruktade att ett framtida NATO-medlemskap för Ukraina och Georgien skulle kunna innebära att de blev en möjlig språngbräda för att starta krig mot Ryssland. Alltså att Putin inte längre litade på att kärnvapenavskräckningen fortfarande hade effekt.

I så fall borde väl kriget mot Ukraina snarast ha lugnat honom på den punkten. NATO har inte tagit det fullskaliga erövringskriget som inleddes 2022 som ursäkt för att själva försöka sig på att starta krig mot Ryssland, utan man har nöjt sig med ett militärt och ekonomiskt stöd till Ukraina, ett stöd som hittills varit otillräckligt för att kunna slå tillbaka den ryska krigsmakten.

I själva verket är väl Putins stora skräck att även Ukraina och Georgien ska hamna under NATO:s beskydd. För i så fall riskerar framtida ryska erövringsförsök att gå om intet.

Och då kommer knappast Putin att gå till historien som den som återupprättar det rysk-sovjetiska imperiet.

Lästips

Carl Mirra: Tankar om en tanklös bok om kriget i Ukraina (september 2023) Gör upp med många av de myter som proryska element sprider om kriget i Ukraina.

Murray Smith: Rysslands krig i Ukraina och den europeiska vänstern (juli 2023)

Och här några artiklar från krigets första år:

David Ost: Ingen vänsteruppfattning kan rättfärdiga Putins attack på Ukraina (mars 2022)
Vart går Ryssland? Olycksbådande ideologiska tendenser (artikelsamling, april 2022)
Chris Slee: Östra Ukraina och dess komplexa historia (oktober 2022)

I noterna ovan har nämnts flera böcker. Här är några fler:

Catherine Belton, *Putins krets. Maktkampen om det moderna Ryssland* (2021)

---

[17] Det första kända tillfället när yttrade Putin detta var i ett ”tal till nationen” i april 2005, vilket uppmärksammades över hela världen, se t ex Vladimir Putin höll sitt tal till nationen i dag (*Expressen* 25/4). Talet finns i sin helhet på engelska: http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931 – uttalandet görs ganska tidigt i talet.
[18] Se Putins tal i juli 2021: Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare.

Peter Johnsson, *Ukraina i historien: Från äldsta tid till 2023* (2015, nyutgåva 2023)

Karl Schlögel, *Dilemmat i Kiev* (2023)

Michail Sjisjkin, *Krig eller fred: Ryssland och väst – ett närmande* (2023)

Michail Zygar, *Männen i Kreml: Inifrån Putins hov* (2015) och *Krig och straff: Putin, Zelenskyj och vägen till Rysslands invasion av Ukraina* (2024).
Tips: Se Jan Hägglöfs artikel Hur uppstod kriget mellan Ukraina och Ryssland? som baseras på *Männen i Kreml*

Du som vill veta mer om flera av dessa böcker (och några andra) rekommenderas artikeln Böcker m m om kriget i Ukraina (augusti 2023)